

Петер ИВАНИЧ

Институт за истражување на културното

наследство на св. Кирил и Методиј

Филозофски факултет при

Универзитетот „Константин Филозоф“ во Нитра

ВИЗАНТИЈА И ВЕЛИКА МОРАВИЈА ВО IX ВЕК*

Највлијателни политички големи сили во раното средновековие во Европа биле Кралството на Франките и Византиската Империја. На границата меѓу нивните сфери на влијание во Средна Европа, на територијата на денешните Словачка и Моравија (дел од Република Чешка), од втората половина на VIII век постепено се создале две кнежевства, за кои во историографијата се прифатени називите Моравско и Нитријанско. Околу 830 година дошло до заострување на односите меѓу нив. Од делото *Libellus de conversione Bagoariorum et Carantanorum* дознаваме дека моравскиот кнез Мојмир Први го протерал нитријанскиот кнез Прибина преку Дунав кај Ратбод (832/833 – 854), управител на Источната област од Кралството на Франките. Со оглед на тоа што не се споменува точниот датум на настанот, во минатото се воделе расправи меѓу истражувачите за тоа. Во денешно време како најверојатен датум се наведува 833 година. Со нитријанската анексија се родила политичката формација која во историографијата се означува како Велика Моравија.¹ На проблематиката за Велика Моравија, особено во последните сто години, ѝ е посветено значително внимание, а се објавени и голем број монографии и студии. Една од дискутираните теми е и контактот на

---

* Текстот е настанат во рамките на истражувачките проекти VEGA 1/0039/14 и 1/0468/15 VEGA.

¹ Peter Ivanič, *Západní Slovania v ranom stredoveku : história - kultúra - hospodárstvo - náboženstvo* (Nitra: UKF v Nitre, 2011), 48.

Велика Моравија со Византија.² Од пишаните извори знаеме дека Византија во XIX век успешно ја вклучила и оваа територија во христијанизацијата.³ Во *Житието на Методиј* се наведува дека во Моравија дошле многу учители – христијани од Влахија⁴, Грција и од Германија.⁵ Во литературата се појавуваат повеќе гледишта за потеклото на мисионерите од Грција. Денес преовладува хипотезата дека тие потекнувале од далматинско-историската област која во првата половина на IX век била под црковна управа на аквилејскиот патријархат.⁶

Пресвртничка улога при христијанизацијата на територијата на тогашна Велика Моравија и на Словените воопшто, сепак, одиграла византиската мисија на светите Кирил и Методиј.⁷ Кнезот Растислав (846 – 870) се трудел да ги решава црковните односи во Велика Моравија, па затоа сакал да создаде самостојна црковна организација

---

² За таа проблематика, види, на пример, кај: Nad'a Profantová, "Nálezby byzantského pôvodu z 6. – 10. století v Čechách a na Moravě". In *Byzantská kultúra a Slovensko*. (Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2007), 51–65. Rudolf Turek, "K problému stop cyrilometodějské misie ve hmotné kultuře Velké Moravy," *Slavia* 38 (1969): 616–626. Vladimír Vavřínek and Bohumila Zástěrová, "Byzantium's role in the formation of Great Moravian culture," *Byzantinoslavica* 42 (1982): 161–188.

³ За проблематиката на византиските мисии во Средна Европа, види: František Dvorník, *Byzantské misie u Slovanů* (Praha: Vyšehrad, 1970). František Dvorník, *Les Slaves, Byzance et Rome au IX. Siècle* (Paris: Institut d'études slaves, 1926). Lubomír E. Havlík, "Byzantské mise a Velká Morava," *Sborník Matice moravské* 82 (1963): 105–131. Martin Hurbanič, "The Byzantine missionary Concept and its Revitalisation in the 9th century," *Byzantinoslavica* 63 (2005): 103–116.

⁴ Под терминот *Влахија* обично се подразбира областа на Северна Италија.

⁵ "Žitije Mefodija, archiepiskopa Moravьska IV.," in *Magnae Moraviae fontes historici II : Textus biographici, hagiographici, liturgici*, ed. Dagmar Bartoňková and Radoslav Večerka (Praha: KLP, 2010), 124.

⁶ Alexander Avenarius, *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí (k problému recepcie a transformácie)* (Bratislava: Veda, 1992), 61–62. Vladimír Vavřínek, *Cirkevní misie v dějinách Velké Moravy* (Praha: Lidová demokracie 1963), 465–480. Vladimír Vavřínek, "Předcyrilometodějské misie na Velké Moravě. (k výkladu V. kapitoly staroslověnského života Metodějova)," *Slavia* 32 (1963): 471.

⁷ Peter Ivanič and Martin Hetényi, "Cesta byzantskej misie na Veľkú Moravu z pohľadu českej a slovenskej historiografie," in *Tradičia a prítomnosť misijného diela sv. Cyrila a Metoda* (Nitra: UKF, 2013), 74–93. Martin Hetényi, "Politické aspekty misie Konštantína a Metoda pred jej príchodom na Veľkú Moravu," in *Duchovné, intelektuálne a politické pozadie cyrilometodskej misie pred jej príchodom na Veľkú Moravu* (Nitra: UKF v Nitre, 2007), 180–193. Peter Ivanič and Martina Lukáčová, "Journeys of St. Methodius within the years 860 – 881," *Journal of History*, 49 (2014): 89–104.

која ќе биде независна од клерот на Франките. Некаде во периодот помеѓу годините 858 – 862, тој го замолил папата Николај I (858 – 867) да му испрати учители кои ќе го образуваат моравското духовништво, ама тоа завршило без успех. На молбата од Растислав, сепак, одговорил дури византискиот цар. Во 862 година или најдоцна пролетта 863 година тој му упатил на Михаил III (842 – 867) порака со молба за испраќање бискуп и учител кој ќе ја шири вистинската христијанска вера на словенски јазик. Освен тоа, Растислав барал и човек кој ќе ги подготви и законите. Царот во Велика Моравија испратил личности кои ги имале најдобрите предуслови за таквата мисија – го владееле словенскиот јазик, работеле во клерот и на различни државни позиции и веќе имале искуство со работата во мисии. За водачи на мисијата ги назначил Кирил и неговиот брат Методиј, родум од Солун (денес Тесалоники во Северна Грција). Тие стигнале во Велика Моравија веројатно во 863 година или најдоцна пролетта следната година.⁸ Така, Византија со посредство на солунските браќа и на нивните ученици го обезбедила влијанието врз словенската писменост.

Самото раѓање на глаголицата е тесно поврзано со грчката азбука и со византиската културна идеологија. Константин, според познатиот трактат *О писменех (За буквите)*, при нејзиното создавање се инспирирал од системот на грчките букви.⁹ Постојат повеќе теории за потеклото на глаголицата и за нејзината поврзаност со Византија.¹⁰ Силното византиско влијание се одразило и врз самата словенска писменост, бидејќи повеќето дела напишани на старословенски јазик биле преведени од грчките оригинали. Во таа смисла, *Закон судниј људем* бил преведен од грчкиот законик познат под називот *Еклога*. Сепак, тука се наоѓаат и елементи од западното и од словенското право.

⁸ Richard Marsina, *Metodov boj*. (Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, spol. s r. o., 2012), 33-48.

⁹ “Črňorizca Chrabra Skazanije o pismenech,” in *Magnae Moraviae fontes historici II : Textus biographici, hagiographici, liturgici*, ed. Dagmar Bartoňková and Radoslav Večerka (Praha: KLP, 2010), 325.

¹⁰ Пблиску види: Lubomír Kralčák, *Původ hlaholiky a Konštantínov kód* (Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2014). Luboš Lukoviny, “Byzantské symbolické myslenie a písmo. K pôvodu hlaholských znakov,” *Byzantinoslovaca* 2 (2008): 145–161. Mateo Žagar, *Uvod u glagoljsku paleografiju 1* (Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2013).

Друго дело од правен карактер, познато како *Номоканон*, било преведено од грчките кодекси. Грчки обрасци биле користени и за други дела кои се поврзуваат со Кирил и Методиј.¹¹

Словенската писменост станала основна оска на културниот развој за кој било карактеристично примањето на византиските културни и духовни вредности.¹² Византија, со посредство на христијанизацијата, имала влијание врз Слованите, на пример, и во начинот на славење на литургиите. Во стручната литература често се споменува прашањето за литургијата што ја користеле Кирил и Методиј по доаѓањето во Велика Моравија.¹³ Евидентен доказ за присутноста на христијанството во Велика Моравија се остатоците од сакралните градби. Досегашните податоци сведочат за тоа дека поголемиот број цркви на територијата на Моравија и на Словачка од периодот на постоењето на Велика Моравија биле изградени уште пред доаѓањето на византиската мисија. За најстари сакрални градби се сметаат Ухерске Храдиште-Сади (источниот дел со правоаголен капак), Микулчице – црква бр. 2, Модра покрај Велеград. Пред доаѓањето на мисијата на Константин и Методиј биле изградени уште црквите во Старе Место – На Валах и На Шпиталках, во Бжецлав-Поганско (Břeclav-Pohansko), црквите бр. 3, 4 и 6 во Микулчице, а веројатно и базиликата во Братислава.

Делови од сакралните градби биле изградени дури по доаѓањето на светите Кирил и Методиј на територијата на Велика Моравија. Во

¹¹ Подетално види: František V. Mareš, *Cyrlometodějská tradice a slavistika* (Praha: Torst., 2000), 18–37.

¹² Zvonko Taneski, “Niektoré teórie a historicko-spoločenské podmienky vzniku slovanského písma a písomníctva,” *Konštantínove listy* 1 (2008): 110–124. Bohuslava Zástěrová et al., *Dějiny Byzance*. (Praha: Academia, 1992), 18.

¹³ Поконкретно да се погледне литературата кон оваа проблематика: Walerián Bugel, “Kritériá určovania obradovej príslušnosti cyrilometodskej misie,” in *Duchovné, intelektuálne a politické pozadie cyrilometodskej misie pred jej príchodom na Veľkú Moravu* (Nitra: UKF v Nitre, 2007), 90–103. Šimon Marinčák, “Slovanská liturgia – liturgické dedičstvo byzantskej misie z 9. storočia?,” *Slavica Slovaca*, 40 (2005): 44–48. Маргарита Младенова, *Кирил-Методиева география и езикова историја или западните славјани, Кирил и Методиј и какво е (о)станало после* (София: Херон прес, 1999). Andrej Škoviera, “Liturgia cyrilometodskej misie na Veľkej Morave,” in *Duchovné, intelektuálne a politické pozadie cyrilometodskej misie pred jej príchodom na Veľkú Moravu* (Nitra: UKF v Nitre, 2007), 104–130.

историографијата е често споменувано прашањето за потеклото на сакралните градби во Моравија и во Словачка. Гледиштата не се поклопуваат. На општ план, моделите за овој вид градби се бараат во тогашното Кралство на Франките, во северноиталијанската и во адријатската област.¹⁴

Сведоштво за заемните контакти даваат археолошките наоди. Низ територијата на Велика Моравија минувале неколку важни меѓународни трговски комуникации. Трговијата се остварувала на домашно или на меѓународно ниво. Странската трговија се одвивала само на централните локалитети. За пазарот на Моравјаните се наоѓа податок во т.н. *Рафелстенска царинска тарифа* од 904 година. Арапскиот писател Ибн Руста го забележува и тоа дека во главното средиште на Светоплук се отвора пазар секој месец и трае три дена. Што се однесува до трговијата на далечина, може да се претпостави дека во Велика Моравија била носена стока од различни области, односно реони.¹⁵ Еден од нив била и територијата на Византија. Со оваа област постојат потврдени контакти уште од периодот пред раѓањето на Велика Моравија.¹⁶

Сепак, по пропаѓањето на Аварскиот каганат, на крајот од VIII век, дошло до прекин на контактите. До нивно оживување, т.е. обновување доаѓа дури во IX век благодарение на консолидацијата на внатрешнополитичките односи во Византија и на раѓањето на Велика

¹⁴ Последен продлабочен преглед за тоа дадоа: Luděk Galuška, *Slované – doteky předků: O životě na Moravě 6. – 10. století* (Brno: Moravské zemské muzeum Brno – obec Modrá – Krajská knihovna Františka Bartoše, 2004), 125–127. Tatiana Štefanovičová, “Architektúra Veľkej Moravy v európskom kontexte,” in *Veľká Morava medzi Východem a Západem. Spisy archeologického ústavu AV ČR Brno 17*. ed. Luděk Galuška et al. (Brno: AÚ AVČR, 2001), 397–406.

¹⁵ Dušan Třeštík, “„Trh Moravanů“ – ústřední trh staré Moravy,” *Československý časopis historický* 21 (1973): 869–894.

¹⁶ Поконкретни наоди од византиско потекло за периодот V – VIII век во Словачка претставува: Vladimír Turčan, “Predmety byzantského pôvodu zo 5. – 8. storočia v archeologických nálezoch na Slovensku,” *Byzantinoslovaca* 1 (2006): 86–96. Jozef Zábojník, “K problematike predmetov „byzantského pôvodu“ z nálezísk avarského kaganátu na Slovensku,” in *Byzantská kultúra a Slovensko* (Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2007), 13–32). Артефактите од византиско потекло од територијата на Аварскиот каганат од VI и VII век се претставени кај: Éva Garam, *Funde byzantinischer Herkunft in der Awarenzeit vom Ende des 6. bis zum Ende 7. Jahrhunderts. Mon. Avarorum Arch. Vol. 5*. (Budapest: Magyar Nemzeti Múzeum Budapest, 2001).

Моравија како важна голема сила во средноевропскиот простор. Друг важен фактор била веќе споменатата мисија на св. Кирил и Методиј. Токму поради дејствувањето на солунските браќа, во минатото преовладувал ставот за значајното влијание на Византија врз културниот развој на областите на Чешка, Моравија и на Словачка во периодот од постоењето на Велика Моравија. Поголемиот број артефакти датирани од периодот на Велика Моравија автоматски биле сметани за директен импорт од територијата на Византија. Тоа било евидентно, на пример, во случајот со наодот на прекрасниот накит од скапоцени метали.¹⁷ Благодарение на обемните системетски археолошки истражувања, кои започнуваат по 1945 година, доаѓа до значителна корекција на вообичаените, прифатените ставови. Денес може да се зборува само за неколку случаи како за примери што потекнуваат од Византија. Досегашните сознанија за некои видови на материјалната култура (накит, керамика) попрво укажуваат на византиското влијание, при што се истакнува тоа дека ваквите предмети ги изработувале домашни занаетчи. Сегашните, т.е. новите анализи на материјалната култура од IX век упатуваат на фактот дека територијата на Велика Моравија не била под директно влијание на централниот дел од Византиската Империја, туку првенствено и повеќе тука дејствувале периферните области од византиската културна сфера (далматинско-истриската или северноиталијанската), кои ги зачувале класичните антички традиции.¹⁸

Сегашните научни сознанија само во неколку случаи укажуваат на предмети за кои можеме да размислуваме дека потекнуваат од територијата на Византија. Во Рафелстенската царинска тарифа се наведуваат повеќе валутни единици: либра, солидус, тремиса, саига, скотус, масиола и денар. Тоа сведочи за фактот дека во Подунајско (Подунавје) се користеле каролинскиот и византискиот платежен

¹⁷ Jan Eisner, "K dějinám našeho hradištního šperku," *Časopis národního musea* 116 (1947): 142–162; Lubor Niederle, *Příspěvky k vývoji byzantských šperků ze IV. – X. století* (Praha: Česká akademie věd a umění, 1930), 126–150.

¹⁸ Avenarius, *Byzantská kultura*, 74–75. Tatiana Štefaničová, "Die Beziehungen zwischen Byzanz und dem mittleren Donaauraum im 7.– 10. Jahrhundert," in *Trade, journeys, inter- and intracultural communication in East and West (up to 1250)* (Bratislava: Institute of Oriental Studies Slovak Academy of Sciences – Lufema, 2006), 202–216.

систем во трговијата. Во *Закон судниј људем* се бележат византиските валутни единици.¹⁹ Чешкиот нумизматичар Јиржи Сејбал претпоставува дека Велика Моравија организираше размена врз основа на византискиот валутен систем, чија основна единица била византиската либра (327 г), но доаѓало до израз и влијанието од денарските единици во облик на ковани пари, т.е. монети.²⁰

Од територијата на Велика Моравија, независно од долгогодишните систематски истражувања, потекнуваат само неколку егземплари на византиски монети. Малиот број наоди на византиски монети од VIII и од XIX век е, сепак, типичен за цела Европа. Некои истражувачи го поврзуваат намалувањето на појавата на византиските монети во Средна Европа со поразот на Аварите кај Константинопол во 626 година, кога Византија не морала да исплаќа данок. Византија ја ослабнале и војните со Арапите, Франките, Словените и со Бугарите. Тие, пред сè на Балканот, предизвикале опаѓање на градовите како центри на меѓународната трговија.²¹

Од друга страна, пак, треба да се спомене и тоа дека се јавуваат и нови гравирања на кованите пари, т.е. на монетите, кај неколку примероци, независно од екстензивните археолошки истражувања.²² Најпознат примерок е монетата на Михаил III (842 – 867) најдена во машки гроб во Микулчице, која била искована во Константинопол во периодот 856 – 866 година.²³ Од Моравија потекнува и златниот солидус на царот Теофил (829 – 842) искован во Константинопол во годините 830/831 – 840. Се работи за уникатен наод од наоѓалиштето на планината Св. Климент при Осветимани, кој би можел, исто така, да

¹⁹ “Zakonъ sudnyi ljudemъ,” in *Magnae Moraviae fontes historici. IV. Leges, textus iuridici.* ed. Lubomír E. Havlík et al. (Brno: Universita J. E. Purkyně, 1971), 178–198.

²⁰ Jiří Sejbal, “Základy středověkého mincovnictví v období Velké Moravy,” *Slovenská numizmatika* 10 (1989): 66–68.

²¹ Anton Fiala, “Byzantské mince na Slovensku (6. – 12. storočie),” *Slovenská numizmatika* 10 (1989): 61. Ján Hunka and Marek Budaj, “Výnimočný nález byzantskej mince zo Svätého Jura,” *Zborník Slovenského národného múzea* 96. *Archeológia* 15 (2005), 65–66.

²² Sejbal, “Základy středověkého mincovnictví,” 67–68.

²³ Josef Poulík, *Mikulčice. Sídlu a pevnost knížat velkomoravských* (Praha: Academia, 1975), 86–87.

потекнува од гроб.²⁴ Вилијам Хруби подвлекува дека од Старе Место, од местото На Шпиталках, потекнува бакарната монета на Лав VI (886 – 911).²⁵ Од околината на Старе Место би требало да потекнува и солидусот на царот Теофил, кој веројатно се наоѓа во некоја приватна збирка.²⁶ Јан Ејснер во делото *Словачка во праисторијата (Slovensko v pravěku)* го наведува постариот наод на монетата на Василиј Први и на Константин (867 – 886) од околината на Стреда над Бодрогом, но нивното ситуирање во периодот до постоењето на Велика Моравија е дискутабилно.²⁷

За контактите на Велика Моравија со Византија можат да посведочат и уникатните наоди од остатоци на свилена ткаенина, кои биле најдени во неколку гроба. Станува збор за локалитети со централна поставеност, како што се Бжецлав-Поганско²⁸, Микулчице²⁹, Старе Место-На Валах³⁰. На територијата на денешна Словачка, свилена ткаенина датирана од IX век е пронајдена во могилата во Скалица.³¹ Свилата била знак на просперитет и на моќ. Меѓу VII и XI век Византија станала најголем центар за производство на свила, а до 900 година важела и забраната за извоз на свилата во други земји. Свилените ткаенини од овој период биле импортирани веројатно од Византија и сведочат за постоењето на богатиот и на повисокиот општествен слој.³² За IX век се претпоставува дека свилената ткаенина

²⁴ Nad'a Profantová, "Byzantine coins from the 9th – 10th century from the Czech Republic," in *Byzantine Coins in Central Europe between the 5th and 10th century : Proceedings from the conference organised by Polish Academy of Arts and Sciences and Institute of Archaeology University of Reszów under the patronage of Union Académique International* (Moravia Magna. Seria Polona, 3) (Kraków : Polish Academy of Arts and Sciences, 2009), 582.

²⁵ Profantová, "Byzantine coins," 583. Vilém Hrubý, *Staré Město. Velkomoravský Velehrad* (Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1965), 347.

²⁶ Blanka Kavánová and Jan Šmerda, "Zlatý solidus Michala III. z hrobu 480 u baziliky v Mikulčicích," in *Zaměřeno na středověk : Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2010), 152.

²⁷ Jan Eisner, *Slovensko v pravěku* (Bratislava: Učená spoločnosť Šafárikova, 1933), 256.

²⁸ Helena Březinová, "Doklady textilný výroby v 6. – 12. storočí na území Čiech, Moravy a Slovenska," *Památky archeologické* 88 (1997): 152–153.

²⁹ Březinová, "Doklady textilný výroby," 160.

³⁰ Březinová, "Doklady textilný výroby," 161.

³¹ Březinová, "Doklady textilný výroby," 157.

³² Marie Kostelníková, *Velkomoravský textil v archeologických nálezech na Moravě* (Praha: Academia, 1973), 47.

од втора класа можела да се најде и во слободна продажба.³³ Но, во случајот со наодите од територијата на Велика Моравија можеме да се приклониме кон ставот дека овде конкретните примероци дошле во форма на подароци.³⁴ Во сооднос со свилената ткаенина, се посочува на византиското потекло на некои видови накит (скапоцености), кои се пронајдени во гробовите заедно со оваа луксузна ткаенина. Од гробот бр. 68/48 во Старе Место-На Валах, тоа би можела да биде една позлатена округла спојница (шнола), а од гробот бр. 580 во Микулчице – едно копче.³⁵ Археологот Лудек Галушка ги смета за импорт од областа на Византија, исто така, и копчињата со вертикална ребреста (рапава) и мазна површина. Тие потекнуваат од гробовите од интериерот во црквата во Ухерске Храдиште-Сади, од два гроба од Старе Место и од еден гроб од Микулчице.³⁶ Дискутабилно е потеклото на обетките со вистински бисери од Ухерске Храдиште-Сади (H209/59) и од гробот бр. 103/50 од Старе Место-На Валах.³⁷

Меѓу скапоценостите (накитот), специфично место зазема златното ковано јазиче на коланот или приврзокот со стаклена имитација на алмандин и со вистински бисери, кои се најдени во срушениот гроб покрај базиликата во Микулчице. Утврдено е дека имитацијата на алмандинот е составена од два дела, меѓу кои се наоѓале остатоците од материјалот. Некаде се пишува и дека во шуплината се наоѓала „крвта на Христос“. Јосеф Поулик тврди дека е тоа производ од домашните златарски работилници во Микулчице, кои успеале да направат имитација на прекрасната површина.³⁸ Од друга страна, пак, Јан Декан го означува овој производ како вистински византиски

³³ Yilmaz, Sarper. "Silk and Byzantium. From 4th to 11th Century," last modified Juny 15, 2015, https://www.academia.edu/4817801/Silk_and_Byzantium.

³⁴ Anna Maria Muthesius, "Silk, power and diplomacy in Byzantium," in *Textiles in Daily Life: Proceedings of the Third Biennial Symposium of the Textile Society of America, September 24–26, 1992*. (Earlville, MD: Textile Society of America, Inc., 1993), 99–110. Březinová, "Doklady textilný výroby," 126. Petr Charvát, "On Slavs, Silk and the Early State: The town of Čáslav in the Pristine Middle Ages," *Památky archeologické* 85 (1994): 114.

³⁵ Profantová, "Nález byzantského původu," 58.

³⁶ Galuška, *Slované doteky předků*, 110.

³⁷ Со оглед на нивната уникатност, може да се работи за импорт или за домашна изработка од донесените суровини. Profantová, "Nález byzantského původu," 58.

³⁸ Poulík, *Mikulčice*, 85–86.

импорт.³⁹ Кон ваквото гледиште се приклучува и моравскиот археолог Лудек Галушка.⁴⁰ Туѓото потекло на предметот го потврдила, исто така, и анализата на металот.⁴¹

Освен монетите, свилата и накитот, во сооднос со византиската средина се доведуваат само уште неколку поединечни предмети. На територијата на Велика Моравија многу често во археолошкиот инвентар се забележуваат и мали крстови и капторги (висечки крвчиња што се носеле на гради) како симболи на христијанството. Сепак, само еден примерок од нив се поврзува со Византија. Се работи за малиот оловен крст од Ухерске Храдиште-Сади на кој се наоѓа грчкиот натпис Ι(ΗΣΟΥ)Σ Χ(ΡΙΣΤΟ)Σ ΦΩΣ ΖΩΗ Ν(ΙΚ)Η. На опачината е претставен распнатиот Христос, а над неговата глава има рака. Наодот потекнува од великоморавската населба од куќата II. Меѓу другите наоди од овој објект се наоѓаат и два железни стилоси.⁴² Лудек Галушка го датира постоењето на оваа населба во втората половина на IX век, а крвчето го смета за директен доказ на византиската мисијна активност.⁴³ Од денешна перспектива се проценува и можноста дека крвчето е од домашно потекло, но при изработката претрпело влијание од византиските мостри.⁴⁴ Петр Балцарек го анализираше неговиот иконографски и иконолошки состав и притоа посочил на фактот дека се работи за крштенички амулет.⁴⁵

Познат наод од Словачка, кој вообичаено се поврзува со византиската мисија на св. Кирил и Методиј, е и случајно пронајдената пиксида од слонова коска од Черне Кљачани. Титус Колник и Ладислав Велијачик, врз основа на анализата на иконографијата во споредба со другите слични наоди, претпоставуваат дека била изработена во Рим во

³⁹ Ján Dekan, *Velká Morava. Doba a umenie* (Bratislava: Tatran, 1976), 171.

⁴⁰ Galuška, *Slované doteky předků*, 110.

⁴¹ Nad'a Profantová and Jaroslav Frána, "Příspěvek ke studiu šperkařství v raném středověku v Čechách a na Moravě," *Archeologické rozhledy* 55 (2003): 47–58.

⁴² Galuška, *Slované doteky předků*, 127. Luděk Galuška, *Uherské Hradiště-Sady. Křesťanské centrum říše Velkomoravské* (Brno: Moravské zemské muzeum 1996), 112.

⁴³ Galuška, *Uherské Hradiště-Sady*, 112–114.

⁴⁴ Cyril a Metoděj – doba, život, dílo/ Cyril and Methodius – Their Era, Lives, and Work (Brno: Moravské zemské muzeum, 2013), 173.

⁴⁵ Petr Balcárek, "IC XC-NI KA. Křížek ze Sadů - příspěvek k interpretaci," *Byzantinoslovaca* I (2006): 40–49.

првата половина на IV век. Претставената сцена е интерпретирана како појава од легендата за настанувањето на Рим. Наедно, наведените автори хипотетички сметаат дека на територијата на Велика Моравија ја донесле Константин и Методиј.⁴⁶ Мартин Ванчо неодамна понуди и друго толкување на нејзината декорација. Според неговото мислење, тука е претставена приказната за Благословот на Јаков од Стариот завет. Фигуративните мотиви со својот стил на претставување укажуваат на фактот дека станува збор за производ на ранохристијанската уметност од VI век. Врз основа на пишаните извори, тој претпоставува дека пиксидата била донесена во Велика Моравија со посредство на Кирило-Методијевата мисија како сандаче за реликвиите на св. Климент.⁴⁷

На великоморавските локалитети се појавува и керамика со антички облици. Размислувањата за нејзиното потекло и за нејзиното датирање биле различни. Во минатото, некои истражувачи ја сметале Византија за земја од каде што потекнува оваа керамика.⁴⁸ Ова гледиште е побиео дури со наодот на грнчарската печка во 1963 година во Ухерске Храдиште-Сади, која содржела фрагменти од вакиот тип садови. Освен тоа, таму се пронајде и покривна настрешница од истиот тој материјал.

При интерпретацијата на наодите на керамиката со антички облици, Вилијам Хруби претпоставува дека се присутни туѓи (странски) грнчари, кои дошле со византиската мисија. Објектот на грнчарската печка, притоа, го датира во втората половина на IX век.⁴⁹ Наодите од великоморавските гробници на територијата на Словачка ги

⁴⁶ Поконкретно види: Titus Kolník and Ladislav Veličák, "Neskoroantická pyxida z Čiernych Kľačian," *Slovenská archeológia* 31 (1983): 17–84.

⁴⁷ Martin Vančo, "Ivory Pyxis from Čierne Kľačany and the Problem of its Provenance, in *Journeys, inter- and intracultural communication in East and West (up to 1250)* (Bratislava: Institute of Oriental and African Studies, 2006), 78–94.

⁴⁸ Vilém Hrubý, "Keramika antických tvarů v době velkomoravské," *Časopis moravského musea. Vědy společenské* 50 (1965): 38.

⁴⁹ Hrubý, "Keramika antických tvarů," 56. Едуард Крекович ја поби тезата за користењето на печките за изработка на таквата керамика. Сепак, тој се приклучува кон ставот за домашната изработка на керамиката од тој тип. Види: Eduard Krekovič, "Keramika tzv. antických tvarov," in *Byzantská kultura a Slovensko* (Bratislava: Slovenské národné múzeum, 2007), 115.

анализира археологот Милан Ханулиак. Тој пронајде вкупно 13 сада со различни облици. Некои егземплари, врз основа на материјалот и на обликот, ги означиле како имитации од античка провениенција, кои биле изработени во великоморавската средина од страна на домашни производители. Садовите, со исклучок на наодот од Голем Гроб, потекнуваат од подоцнежната фаза на великоморавскиот период.⁵⁰ Денес само во случајот со двата егземплари од керамика се зборува за увоз од византиската средина. Според Галушка, од Византија потекнува дел од византиската амфора во Микулчице во која, изгледа, се подготвувало вино.⁵¹ Во гробот 309/49, покрај црквата во Старе Место, во местото На Валах е пронајдена округла матарка со две странични уши сместени при отворот за изливање, која потекнува од втората половина на IX век. Таа била првично сместена во дрвен сандак. Согласно на обликот и на конфигурацијата, нејзиното потекло води кон просторот на Византиската Империја.⁵²

Интересен феномен меѓу археолошките предмети се и парчињата стакло, кои се пронајдени само во неколку примероци. Од Ухерске Храдиште-Сади потекнуваат парчињата од стаклени лампички, за кои постои хипотеза дека во Моравија дошле како составен дел од личниот имот на некој од членовите на византиската мисија. И во однос на другите парчиња прозорско стакло и садови се претпоставува дека потеклото им е во источното Средоморје.⁵³

На крајот може да се констатира дека во постарата стручна литература се нагласува влијанието на Византија врз културниот развој на областите Чешка, Моравија и Словачка во периодот на Велика Моравија. Се укажува, притоа, на дејствувањето на византиската мисија на светите Кирил и Методиј. Тоа е неоспорно во областа на христијанизацијата и на развојот на словенската писменост. Поинаква е ситуацијата при интерпретацијата на археолошките наоди. Во минатото

⁵⁰ Milan Hanuliak, "Netradičné formy nádob z veľkomoravských pohrebiskových lokalít," *Študijné Zvesti Archeologického ústavu SAV* 38 (2005): 76.

⁵¹ Galuška, *Slované doteky předků*, 110.

⁵² *Cyril a Metoděj – doba, život, dílo*, 151.

⁵³ Luděk Galuška et al., "The glass of Great Moravia : vessel and window glass, and small objects," *Journal of Glass Studies* 54 (2012): 86–87. *Cyril a Metoděj – doba, život, dílo*, 175.

некои предмети биле сметани за директен импорт од територијата на Византија. Од денешен аспект, само за некои случаи може да се зборува како за егземплари што потекнуваат од Византија. За некои видови од материјалната култура (накит, керамика) се укажува на византиското влијание, при што се потенцира дека таквите предмети ги изработувале домашните занаетчии. Од досегашните анализи произлегува дека истражуваната територија не била под директно влијание на централниот дел од Византиската Империја, туку дека првенствено и повеќе овде дејствувале периферните области на византиската културна сфера (далматинско-истриска или северноиталијанска), кои ги зачувале и ги одржувале класичните антички традиции.⁵⁴ По падот на Велика Моравија на почетокот од X век не се прекинале контактите со Византиската Империја. Од XI и од XII век, на пример, од територијата на Унгарското Кралство потекнуваат повеќе докази за нивното континуирано егзистирање.⁵⁵

Превод од словачки јазик: Звонко Танески

---

⁵⁴ Avenarius, *Byzantská kultúra*, 74–75. Tatiana Štefaničová, “Die Beziehungen zwischen Byzanz und dem mittleren Donauraum im 7. – 10. Jahrhundert,” in *Journeys, inter- and intracultural communication in East and West (up to 1250)* (Bratislava: Institute of Oriental and African Studies, 2006), 202–216.

⁵⁵ Podrobnejšie pozri Avenarius, *Byzantská kultúra*, 113–132.

Peter Ivanic

BYZANTINE EMPIRE AND THE GREAT MORAVIA IN THE 9TH CENTURY

-S U M M A R Y-

The determining political powers of Europe during the Early Middle Ages were the Frankish and Byzantine Empire. Contacts between the Byzantine Empire and the territory of the Great Moravia already started in the 6th century. A large amount of evidence refers to an influence of Byzantium on sacral architecture, literature and material culture of the 9th century Great Moravia. The main goal of the author was to support the connection of Byzantium and Great Moravia with evidence of archaeological findings in present day the Czech republic and Slovakia (e. g. silk, ceramics, pectoral crosses, coins, jewelry, etc.). Only few objects were directly made in the Byzantine Empire. Peripheral areas of the Byzantine cultural sphere (e. g. Dalmatia, Istria) had a considerable influence on the territory of Great Moravia, more than Byzantium itself. After the fall of Great Moravia at the beginning of the 10th century contacts with the Byzantine Empire were not interrupted, but they continued in the following centuries as well.